

Núm. 7 | Octubre 2008 | LLIÇÓ INAUGURAL DEL CURS 2008-2009 DE LA UOC

La planificació urbanística i les seves implicacions en el món en globalització

Per Alfonso Vegara

President de la Fundació Metròpoli

Membre del Consell dels Eisenhower Fellowships

Cònsol honorari de Singapur a Madrid

Presentació

Imma Tubella, rectora de la UOC

Contrapunt

Francesc Muñoz, Observatori de la Urbanització

Departament de Geografia (UAB)

Presentació

De la UOC a la xarxa a la UOC xarxa

Imma Tubella

Fa dos anys, quan obríem el curs amb la lliçó del professor Mustapha Cherif, vaig voler-ne destacar el treball militant i obstinat pel diàleg i la diversitat, per l'obertura al món, per l'enllaç entre la modernitat i la tradició. Així mateix, en la lliçó de l'any passat subratllava com fèiem nostres els valors de la innovació, el treball en col·laboració, la interdisciplinarietat i el rigor que representava William Mitchell, catedràtic i director acadèmic del Media Lab del MIT. Seguint un fil que no era escrit, enguany tinc la satisfacció que sigui Alfonso Vegara –arquitecte, economista i sociòleg, però, sobretot, un innovador d'esperit i fets– qui s'ocupi d'obrir el curs acadèmic i enllaçar amb els cursos anteriors. M'agradaria compartir amb tots vosaltres la meua admiració pel seu afany de buscar i trobar respostes en els efectes del món globalitzat; per la cultura de la innovació i la internacionalització que destil·len els seus projectes, i pel seu treball des de fa molts anys per a la millora del desenvolupament sostenible de ciutats i territori –és a dir, de les persones.

Aquest afany per la qualitat, la sostenibilitat, la convivència, l'obertura al món, la mobilitat, la cooperació i la innovació també marca el rumb de la nostra universitat.

A punt de complir quinze anys d'activitat, la UOC enceta amb el curs que comença una etapa decisiva en la seva consolidació en el sistema universitari català, iberoamericà i europeu. Serà un any de canvis, no solament pel començament dels primers graus adaptats a l'espai europeu d'ensenyament superior (EEES), sinó també per la necessitat de repensar un model educatiu del qual la UOC ha estat referent en la darrera dècada, reformar els Estatuts de la nostra fundació per a adaptar-los al nou marc legal i redimensionar el nostre espai de docència, treball i recerca, el Campus Virtual, sotmès a l'exigència d'una comunitat de més de cent mil usuaris, compromesa amb l'aprenentatge al llarg de tota la vida. La UOC ha d'evolucionar amb les TIC.

Davant d'aquest ambiciós repte, el Consell de Govern de la Universitat ha decidit impulsar uns objectius estratègics per

a l'organització, específics per al curs 2008-2009, que han d'esdevenir la punta de llança dels principis estratègics del septenni actual. Cooperació, comunicació, transversalitat, flexibilitat, mobilitat i qualitat són els eixos entorn dels quals pivotarà la renovada cultura corporativa de l'organització.

Si durant el curs 2007-08 els principals objectius van ser el desenvolupament del Campus Virtual, el posicionament del campus iberoamericà dins del sistema universitari espanyol, l'aprovació de les primeres propostes de grau adaptades a l'EEES, la consolidació de l'Institut Internacional de Postgrau (IIP), la posada en marxa de projectes d'innovació motors, la realització del pla estratègic de la Biblioteca, l'acabament del procés d'avaluació institucional i la negociació del contracte programa, els reptes clau d'aquest nou curs, 2008-09, són situar la UOC al món, repensar la recerca, desplegar les noves eines i aules del Campus i refermar-nos com un referent internacional en *e-learning*.

La nostra agenda per a aquesta etapa estarà marcada per l'ampliació de la cooperació amb entitats locals i internacionals, per la mobilitat (de coneixement, estudiants i professors), la innovació tecnològica (Campus Virtual 5.0) i docent (oferta de qualitat i multilingüe), l'impuls a la recerca (noves àrees de coneixement), el compromís amb el benestar social (qualitat de vida) a dins i fora de la nostra universitat i el compromís humanitari, per mitjà de l'impuls de projectes de cooperació (ecouniversitat, escola virtual de cooperació).

Aquests objectius esdevenen una prioritat i, al mateix temps, un estímul per a tots els equips docents i de gestió, amb la intenció d'enfortir la comunitat UOC i culminar la transformació de la nostra organització en una universitat xarxa que ha nascut a la xarxa, en línia i oberta a les persones, a les cultures i a les idees.

Imma Tubella
Rectora de la UOC

article

Lliçó inaugural del curs 2008-2009 de la UOC

La planificació urbanística i les seves implicacions en el món en globalització

Alfonso Vegara

Data de presentació: setembre de 2008

Data d'acceptació: setembre de 2008

Data de publicació: octubre de 2008

Resum

La globalització ha canviat completament l'escala de la intervenció territorial. L'economia global ha generat espais continentals de cooperació econòmica i comerç. Paral·lelament es van crear reguladors internacionals. Anàlogament, cal una cultura territorial que tingui en compte aquestes mutacions macroeconòmiques. Aquest article comparteix algunes reflexions sobre què podria implicar aquesta nova cultura territorial i com influiria en els professionals que tracten amb l'entorn construït.

Paraules clau

planificació urbanística, globalització, megaregió, governança, ecosistema urbà d'innovació

Abstract

Globalisation has completely changed the scale of territorial intervention. The global economy has generated continental spaces of economic cooperation and trade. International regulators were created alongside. Similarly, a new spatial culture is needed to accommodate these macro-economic mutations. This paper shares some reflections on what such a new spatial culture could entail and how it would influence the professionals who deal with the built environment.

Keywords

planning, globalisation, mega-region, governance, urban ecosystem of innovation

Estat de la qüestió

La globalització ha canviat completament l'escala de la intervenció territorial. L'economia global ha generat espais continentals de cooperació econòmica i comerç. Paral·lelament es van crear reguladors internacionals.¹ Anàlogament, cal una cultura territorial que tingui en compte aquestes mutacions macroeconòmiques. Aquest article comparteix algunes reflexions sobre què podria implicar aquesta nova cultura territorial i com influiria en els professionals que tracten amb l'entorn construït.

Evolució de la urbanització, el govern i la planificació urbanística

La industrialització i la urbanització van provocar un canvi sense precedents en l'estructura de les colònies de població i la seva administració. El creixement de la població, combinat amb la migració a les ciutats, va generar una demanda exponencial d'espai vital que va tenir com a resultat una suburbanització, una densificació i una superpoblació. Les estructures governamentals van seguir aquest creixement amb ciutats que procuraven, i sovint aconseguien, incorporar autoritats locals adjacents. Aquesta base territorial estesa va afectar la gestió de l'espai. La

1. Alguns exemples són els següents: de la banca, el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional i els bancs regionals equivalents, com el BERD (Banc Europeu de Reconstrucció i Desenvolupament); del lliure comerç, l'OMC (Organització Mundial del Comerç) (regulador), el NAFTA (Tractat de Lliure Comerç de l'Amèrica del Nord), l'ALCA (Àrea de Lliure Comerç de les Amèriques), el Mercat Únic de la Unió Europea, l'AFTA (Àrea de Lliure Comerç) de l'ASEAN (Associació de Nacions del Sud-oest Asiàtic); de les telecomunicacions, la UIT (Unió Internacional de Telecomunicacions) (regulador), l'ISO (Organització Internacional per a la Standardització) (regulador), l'ECTA (Associació Europea de Telecomunicacions Competitiva) i el Comerç Internacional i Desenvolupament Econòmic.

planificació urbanística tal com la coneixem va esdevenir un instrument clau del desenvolupament territorial. Es podria dir que té l'origen en el segle XIX, quan les planificacions de ciutats senceres es concebien per a permetre'n la transformació.² A molts llocs el desenvolupament urbà es va deixar per als industrialistes³ o per als agents immobiliaris als EUA,⁴ mentre que alguns empresaris filantrops van dur a terme establiments pensats per als seus treballadors al Regne Unit davant la manca d'ordenació territorial pública.⁵

Al començament del segle XX, es van formular les respostes clau per part dels urbanistes i els dissenyadors urbans a la Carta d'Atenes del 1933, que postulava la ciutat racional.⁶ Les seves idees van prendre forma en les Noves Ciutats, per bé que amb resultats desiguals, ja que el seu funcionalisme urbà sovint era mal entès i mal interpretat. No hi ha cap dubte que van influir en la planificació urbanística formal del segle XX, aplicada per primer cop al Regne Unit.⁷ Abans del modernisme funcionalista, al tombant del segle XX, el Moviment de la Ciutat Jardí (*Garden City Movement*)⁸ va reaccionar contra els entorns insalubres i les condicions de vida que la industrialització havia generat i va dur a terme urbanitzacions privades.⁹ Ambdós conceptes urbanístics van exigir suport polític per a posar-los en pràctica i els seus llegats encara persisteixen en l'actualitat com a models clau de planificació urbanística.

Utopies més rebuscades han inspirat els urbanistes i els seus amos polítics durant molts segles. Contínuament hi ha visionaris, també entre els dissenyadors, les visions dels quals sovint es mouen per l'estètica, que somien noves utopies, que van de visions apocalíptiques fins a llocs per a aconseguir la felicitat total.

Després de la Segona Guerra Mundial, la tecnologia aprofitada per a la fabricació en sèrie va portar benestar econòmic i una motorització assequible. Aquests dos fets van generalitzar l'extensió urbana, que va començar als EUA i es va estendre cap a totes les nacions industrialitzades i ara, cada cop més, cap a economies emergents. L'expansió del teixit urbà, d'una manera més evident en ciutats grans, va escampar població cap a ciutats de mida mitjana i, encara més lluny, cap a pobles, de manera que

es va estendre la suburbanització fins i tot a les àrees rurals. Es van posar en funcionament estructures governamentals metropolitanes per a ciutats grans i el seu rerepaís perquè poguessin exercir una gestió territorial més integrada. Mentrestant, en els països en vies de desenvolupament la pobresa i la fam continuen adreçant població cap a les ciutats, on les colònies d'ocupes s'entenen pels afores i envaeixen el teixit existent.

Des que el postmodernisme va renegar del modernisme, han sorgit moltes noves concepcions de ciutat. D'una banda, van rebre influències de la revolució postindustrial de la tecnologia de la informació i de la seva introducció a la virtualitat¹⁰ i, de l'altra, de les exigències democràtiques dels ciutadans a implicar-se més en la creació i la gestió del seu entorn urbà.¹¹ Alimentada per la naturalesa contradictòria de la globalització, la revolució digital afecta l'estructura i la funció de les ciutats, com ho fa també el dèficit democràtic, reforçat per una concentració territorial de poder cada cop més gran allunyat dels ciutadans.

Qüestions de la planificació urbana en un món en globalització

Canvi climàtic

A més de les disfuncions territorials i socioeconòmiques producte de la fragmentació i de la polarització, les últimes preocupacions de les estratègies de desenvolupament són l'escalfament global i el canvi climàtic. El medi ambient, l'ecologia i ara la sostenibilitat han esdevingut aspectes crucials de la planificació urbanística per al futur i exigeixen l'accés a un nou corpus de coneixement. Al seu torn, els científics que estudien aquests problemes volen una millor comprensió de l'entorn construït i el seu potencial per a alleujar-los.

D'un temps ençà, els problemes de la planificació urbanística han anat més enllà de les qüestions purament territorials i han arribat a ser preocupacions relacionades amb l'economia, la societat i el medi ambient, els tres pilars de la sostenibilitat. Un enfocament com aquest exigeix una gran comprensió tant de la interacció entre aquests sectors com dels seus efectes territorials

-
2. Per exemple, la Barcelona d'Ildefons Cerdà (teoria general d'urbanització); La Viena d'Otto Wagner, Reinhard Baumeister (1876), Incorporated Society of Architects and Engineers of Germany (1907); el pla ortogonal del comissionat per a Manhattan, Nova York, de 1811, per a urbanitzar i vendre terra (pel governador Morris, John Rutherford i Simeon De Witt).
 3. El desenvolupament urbà liberal va ser comú durant la revolució industrial a tot Europa, amb molts empresaris que construïen ciutats per a aprofitar els recursos primers a la vora de les mines de carbó, reserves de petroli i gas, matèries primeres o ciutats industrials prop de cursos fluvials, etc.
 4. Per exemple, Houston, Texas va ser fundada per promotors immobiliaris, els germans Allen, sense gaire planificació urbanística.
 5. Per exemple, Bourneville de Cadbury, Port Sunlight de Lever, els habitatges filantròpics per a treballadors de Peabody.
 6. CIAMOS (1933).
 7. Diverses comissions reials (per exemple, la Royal Commission on the Distribution of the Industrial Population, 1940) van preparar el terreny per a la Llei del planificació urbana i rural de 1947, considerada precursora de la planificació urbanística de les ciutats modernes i encara el model subjacent de la planificació actual.
 8. Referència a E. Howard (1902).
 9. Letchworth va ser la primera ciutat jardí a Anglaterra, seguida de Welwyn Garden City, juntament amb el Hampstead Garden Suburb de Barry Parker, Raymond Unwin i Edwin Lutyens de 1907.
 10. Per exemple, ciutats digitals, ciutats invisibles, ciutats en xarxa, ciutats intel·ligents, ciutats mòbils, espais per a la societat del coneixement...
 11. Per exemple, ciutats de convivència, ciutats amagades, ciutats per a la gent, ciutats vestigi, ciutats habitables, ciutats sanes, ciutats creatives...

a diferents escales. La Nova Carta d'Atenes,¹² promoguda per urbanistes europeus l'any 2003, inclou la connectivitat mediambiental com un dels elements clau del desenvolupament sostenible, que vincula la salut i altres preocupacions socials sobre la natura, el paisatge, els espais oberts i l'energia. No obstant això, tots els corrents de preocupacions convergeixen en la síntesi territorial, una important nova noció en un món que es va centrar originalment en la globalització de l'economia.

Migració i cohabitació cultural

S'esperava que la globalització fes accelerar la creació de riquesa i fes augmentar la prosperitat arreu del món. No obstant això, hi ha indicis, confirmats per estudiosos d'economia de complexitat,¹³ que les noves riqueses es distribueixin de manera desigual a tot el món i que la distància entre els qui es van enriquint i els qui es van quedant enrere creixi dramàticament. Tot i que afecten països i regions de maneres diferents, aquests efectes contradictoris són més visibles en ciutats que han d'assumir les conseqüències més àmplies d'aquestes tendències, la més visible de les quals és la migració. A causa de la immigració, moltes ciutats són cada cop més cosmopolites. Tanmateix, com a contrapartida, mostren senyals de segregació social i territorial. Aquesta diversitat ètnica, cultural i econòmica pot portar tensions i conflictes socials. La transformació d'aquestes diferències en actius és una feina que han de fer les ciutats, els protagonistes clau de les solucions territorials, i també econòmiques i socials.¹⁴ Aquests nous canvis geopolítics han esdevingut una part inherent en la planificació urbanística i exigeixen una millor comprensió dels impactes en el desenvolupament territorial i en el benestar humà.

Base de coneixement de la planificació urbanística

Els exemples del canvi climàtic i de la migració demostren la necessitat d'una planificació urbanística que interactuï cada cop més amb àrees fins ara fora de les seves competències. S'ha convertit en una qüestió urgent saber com es poden establir vincles entre aquests camps de coneixement especialitzats –encara en fase de creació– i fins a quin punt o per quin motiu és important el capital intel·lectual dels urbanistes. Això, al seu torn, planteja preguntes sobre la base de coneixement de la planificació urbanística.¹⁵ Estudiar si la convergència de l'estratègia de la planificació urbanística i l'ètica és possible a escala global exigeix una base d'investigació sòlida. La ISOCARP/AIU (Associació Inter-

nacional d'Urbanistes) va tenir la previsió de preparar el terreny amb el seu *Manual internacional de pràctiques de planificació urbanística*,¹⁶ el qual presenta les tendències de la planificació física arreu del món, juntament amb una valoració crítica de l'efectivitat de la planificació urbanística tenint en compte el desenvolupament no planejat. Totes aquestes transformacions i tots aquests contextos canviants exigeixen no solament nous coneixements, sinó també nous instruments de la planificació que inventin les ciutats del demà i creïn espais favorables per a la societat del coneixement. Hi ha una bibliografia ben coneguda, massa vasta perquè la puguem cobrir aquí, que ha tractat moltes d'aquestes tendències.¹⁷

La urbanitat del futur

Territorios Inteligentes,¹⁸ una visió de la futura urbanitat, se centra en la campanya dels qui volen reinventar la ciutat mitjançant el disseny, però són conscients que les seves idees necessiten suport polític, estructures institucionals adequades i un impuls empresarial per a dur-les a la pràctica. El treball que la Fundació Metròpoli ha dut a terme a més de trenta ciutats per identificar-ne els components d'excel·lència, basat en l'eina analítica Proyecto CITIES, que va desenvolupar interactivament a City Forums, ha dut a la conclusió que les ciutats han de recórrer a la innovació i a la creativitat per a assolir el ple potencial. La recerca va indicar que les ciutats i les regions amb un futur prometedor són les que són capaces d'imaginar un «projecte urbà». Basada en un equilibri ben sospesat entre una estratègia de desenvolupament econòmic impulsada per actius propis de la ciutats i específics d'un context, un desenvolupament social cohesiu i un respecte pel medi ambient, la urbanitat d'aquests «projectes urbans» es veu millorada pel disseny de paisatges innovador.

Aquesta concisa ressenya vol preparar l'escenari per al pensament actual sobre la dimensió territorial d'una nova urbanitat i el seu govern democràtic. El desenvolupament econòmic desigual comporta que ciutats en diferents estadis de desenvolupament econòmic estiguin subjectes a diferents fases d'aquests processos. No obstant això, les que s'han quedat enrere podrien tenir l'oportunitat d'aprendre de les altres i saltar directament a les idees més contemporànies sobre l'ordenació territorial sostenible, la seva planificació i manteniment.

12. CEU (2003).

13. Per exemple, E. D. Beinhocker (2006).

14. L'estudi sobre ciutats obertes és un exemple de presentació d'aquest tema. Vegeu el projecte del British Council *Open Cities* (2008) <http://opencities.britishcouncil.org/web/index.php?what_is_en>, en el qual participa Greg Clark.

15. La ISOCARP ha format un corpus de coneixement considerable sobre la planificació urbanística durant les seves més de quatre dècades d'existència, que se sintetitza a: J. Ryser et al. (eds.) (2005).

16. J. Ryser et al. (eds.) (2008).

17. A més de molts autors experts, l'influent treball de Peter Hall és una visió completa d'aquests desenvolupaments. Vegeu, per exemple, P. Hall (1988) 2002.

18. A. Vegara et al. (2004).

Una nova cultura territorial

L'aparició de les metaregions

Les primeres iniciatives als EUA conceben les relacions entre ciutats existents com a entitats regionals a gran escala, per exemple de Boston a Washington. America 2050 preveu que les àrees més urbanitzades s'uniran formant megaregions, federades en un pla territorial nacional. Quan el Japó va entrar en l'impressionant creixement econòmic, va generar el moviment del disseny metabòlic que estenia ciutats sota terra, sota l'aigua, en terreny guanyat al mar, en grans conglomerats metropolitans al cinturó de Tòquio a Osaka. Combinant Occident i Orient –dualisme tradicional amb pluralisme dinàmic– en un món cada cop més nòmada, Kisho Kurokawa va proposar una millor simbiosi entre l'home i la natura, basada en conceptes metabòlics que va expressar en les seves idees sobre les ciutats i les superregions del futur, com ara els supercorredors multimèdia.¹⁹ També es proposen estratègies integrals de desenvolupament regional per al delta del riu de les Perles, amb un creixement sense precedents de ciutats en nombre i extensió.²⁰

A Europa, la Unió Europea es remet a la perspectiva europea del desenvolupament territorial (ESPD) –elaborada pel Consell Europeu– per a la seva estratègia regional de desenvolupament espacial equilibrat, alhora que inclou concentracions competitives globalment.²¹ L'any 2000, França va adoptar un nou marc de planificació legal en la Llei de la solidaritat i la regeneració urbana²² per a facilitar perspectives de desenvolupament regional a gran escala, unint ciutats i el camp en estructures policèntriques supra-regionals. El 1999, Alemanya també va assignar una dimensió territorial regional a les seves xarxes de competitivitat i innovació per a estimular una cooperació estreta entre la indústria i la recerca.²³

Mentre que la majoria d'aquests esforços per introduir una dimensió territorial a gran escala en les estratègies de desenvolupament nacional se centren en els països respectius i en les seves regions, alguns també miren cap a l'exterior creant vincles amb altres xarxes territorials més enllà de les seves fronteres nacionals. El concepte de Diagonal Europea, desenvolupat per la Fundación Metròpoli, és una d'aquestes megaregions emergents que arriba més enllà de les fronteres nacionals i connecta ciutats i regions policèntriques de diferents països.

La Diagonal Europea²⁴

La Diagonal Europea és un concepte de megaregió que apareix a la part més dinàmica d'Europa. Amb Lisboa, Madrid, Barcelona, Marsella i Milà com a principals ciutats protagonistes, la Diagonal de l'Europa del sud té el potencial de complementar el Pentàgon, l'única megaregió global a Europa. Les forces motores de la Diagonal són quatre «diamants» urbans policèntrics a Portugal, Espanya, el sud de França i el nord d'Itàlia. Basada en les afinitats històriques i culturals, aquesta xarxa de megaciutat és ampliable a l'Europa de l'est, amb Ljubljana, que connecta amb els tres corredors bàltics adriàtics a Viena i arriba a Bratislava, Budapest i ciutats més enllà, cosa que a la llarga contribuiria a la integració europea.

A una escala supracontinental, la Diagonal també és una nova porta d'accés a l'Amèrica del sud, mitjançant vincles culturals i lingüístics, i a l'Àfrica del nord, el Pròxim Orient i Àsia, gràcies a les antigues relacions comercials. La Diagonal il·lustra la nova escala de relacions territorial basades en una gran varietat d'interessos i reptes comuns que les ciutats i les regions poden alimentar, desenvolupar o resoldre mitjançant una posada en comú de la base de coneixement, aprofitant-ne les afinitats culturals i generant recursos compartits. La desertització, l'escassetat d'aigua, l'allotjament de fluxos d'immigració, per exemple, són qüestions comunes urgents que probablement es veurien beneficiades si es tractessin a escala de la Diagonal.

La característica innovadora de la Diagonal com a megapai per al desenvolupament sostenible és el suport polític que aquesta visió ha generat entre els líders de les ciutats clau. Els alcaldes de Lisboa, Madrid, Barcelona i Milà ja han manifestat la pertinència d'aquesta cooperació estesa en qüestions d'ordenació territorial estratègica. Altres ja han expressat l'interès a formar-ne part, com l'alcalde de Casablanca, el qual considera la seva ciutat la porta d'entrada septentrional al sud del continent africà i, en la direcció oposada, una part bàsica per a la perspectiva de desenvolupament orientat a l'acció de la Diagonal.

El restabliment d'una cooperació més estreta al llarg de la Mediterrània, començat pel president de França, Nicolas Sarkozy²⁵ durant la seva presidència de la Unió Europea, confirma que és un bon moment per a construir l'Europa Diagonal. Compartir idees i voluntat política és el primer pas cap a una cooperació a

19. K. Kurokawa (2001) i (1988).

20. Per exemple, mitjançant el Congrés de Cooperació Conjunta de Hong Kong Guangdong.

21. Consell de Ministres sobre Ordenació Territorial (1999). *ESPD. European Spatial Development Perspective*. Potsdam. <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/som_en.htm>

22. «Loi Chevènement» (2000). Solidarité et Renouveau Urbains (15/11/2000), presentant l'SCoT, Schéma de Cohérence Territoriale.

23. *Vegeu Kompetenznetze Deutschland*: <<http://www.kompetenznetze.de/service/nachlese/medien/germany-kompetenznetze.pdf>>

24. J. Ryser (ed.) (2008).

25. Címera d'EuroMed el 13 de juliol de 2008 a París després del procés de Barcelona (1995) per a formar una Unió pel Mediterrani dins del marc de cooperació de la UE existent, copresidit per Egipte i França. Bianual des de 2008, té l'objectiu de crear una política europea mediterrània i busca coresponsabilitat mitjançant la cooperació en projectes concrets (migració, pau, promoció de la democràcia i dels drets humans, energia, transferència de tecnologia, comerç, etc.), que duri a una integració regional i a reduir les diferències de riquesa entre nacions de la riba del Mediterrani (quaranta-tres estats, dotze al sud del Mediterrani). Centre d'Informació d'EuroMed. També el projecte GO-EuroMed, que duu més enllà les estratègies de disseny i gestió institucionals en un programa de societat basat en el coneixement.

<http://uocpapers.uoc.edu>

La planificació urbanística i les seves implicacions...

gran escala en experimentació i projectes, especialment d'alt risc, més concrets. Només la col·laboració activa entre líders polítics, empreses innovadores i institucions d'ensenyament pot mobilitzar aquests projectes amb, la cosa més important, la participació de la societat civil, força dinàmica necessària per a fixar aquests projectes en el domini públic i aconseguir suport. A més de millorar els vincles forts entre ciutats i regions de la Diagonal, les connexions febles basades en antics lligams culturals són igualment importants com a base de creació i compartició de coneixement.

Continu urbà-rural

La cooperació supraregional proporciona un escenari per a la compartició d'un major risc, al mateix temps que es beneficia d'una valuosa reserva de coneixement transnacional que conté l'experiència complementària de dues o més ciutats i les regions del seu voltant, que sovint encara són rurals. El que tenen en comú les metaregions com la Diagonal és la desaparició de la separació entre la ciutat i el camp i la creació d'un continu interactiu. La urbanitat ha anat penetrant d'un temps ençà en el camp més profund, mentre que les ciutats adopten estratègies territorials que duen la natura un altre cop al teixit urbà; el primer fenomen, impulsat per la tecnologia de la informació i la comunicació, i el segon, pel moviment de sostenibilitat que procura trobar un equilibri més harmoniós entre la natura i els entorns creats per l'home. Els paisatges de la ciutat i del camp cada cop estan més entrelaçats en un tot global, que fa ús de les respectives especificitats, que troba punts de connexió i que comparteix àrees encavalcades al llarg de la seva regió compartida.²⁶

Una nova tendència és traduir els objectius de desenvolupament territorial regional a estratègies de paisatge, basades en especificitats i característiques dels paisatges urbans individuals i els seus voltants. Es poden trobar articulacions entre un conjunt de paisatges que corresponguin a diferents activitats i cultures a molt gran escala, i podrien formar la base de futures sinergies entre l'ordenació territorial integrada i el canvi estructural funcional.

Aquest enfocament innovador per a conceptualitzar entitats territorials ajuda a identificar la massa crítica que pot convertir aquests nous grans espais en motors de l'economia global. La Fundació Metròpoli ha experimentat amb un nombre de projectes de paisatge.²⁷ Se serveixen de topografies locals i de les influències històriques i culturals que han donat forma a aquests llocs i els seus usos durant llargs períodes de temps i que han deixat marcades característiques singulars en regions senceres. Aquest tipus d'estratègies de paisatge poden regenerar monocultures

precàries al camp, conservant-les, reinventant-les, ampliant-les i diversificant-les en activitats o objectes complementaris i innovadors cap a l'exterior. Amb aquestes estratègies, possiblement també es podrien fer tasques d'ajuda en paisatges assolats per desastres naturals i causats per l'home, erupcions de volcans, tsunamis, terratrèmols, inundacions o secades, i fins i tot pluja radioactiva en àrees on ara per ara no es permet l'accés.

Les ciutats podrien adoptar un enfocament basat en el paisatge urbà o en el paisatge rural, tot i que les pressions de desenvolupament tendeixen a impedir una comprensió veritable del seu *genius loci*. No obstant això, corren el perill de desconèixer l'arqueologia de la seva memòria territorial i descobrir que els canvis apressats de vegades poden acabar amb conseqüències dramàtiques, fins i tot en detriment de l'interès propi dels protagonistes, per no parlar de l'economia local i dels indefensos ciutadans. Les ciutats podrien tenir més possibilitats de fomentar les seves capacitats si formessin part d'estratègies de paisatge integrat per a regions senceres, com ara els «diamants» de la Diagonal o els sistemes urbans policèntrics i el seu rerepaís propagats per l'ESDP. Aquesta escala podria afavorir el desenvolupament de paisatges urbans o paisatges rurals i crear paisatges nous en el punt de contacte entre el camp i la ciutat.

Ciutats com a motors

Durant el procés de creixement i concentració accelerats per la globalització, les ciutats han adquirit un paper més prominent i han esdevingut motors clau de l'economia competitiva global del segle XXI. És bàsicament a escala ciutadana que les idees d'ordenació territorial es transformen en realitat per a donar suport a les estratègies econòmiques. No és casualitat que els organismes intergovernamentals, com ara l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) hagin anat centrant l'interès en les ciutats.²⁸

Per exemple, totes les ciutats estudiades per a la iniciativa Diagonal han dut a terme projectes de regeneració a gran escala, reestructurant zones que donen a mar o llacs, rejuventint àrees urbanes abandonades, creant zones verdes urbanes, fent servir exposicions mundials, fires comercials internacionals i altres esdeveniments culturals mundials com a puntals per a revitalitzar-se. Aquestes iniciatives els donen una exposició internacional i atrauen el talent, cosa en que fa augmentar la competitivitat. Les operacions amb un risc tan alt necessiten previsió, lideratge, poder de convenció i finalment suport de la base per a aconseguir-ne els objectius.

26. Un de molts exemples és l'estratègia ecològica Roda Verda per a la regió de Milà.

27. Per exemple, *Paisaje de Vino* a La Rioja, *Paisaje de Arena* al sud d'Espanya, *Paisaje de Hielo* a la Patagònia.

28. Congrés Quines Polítiques Demanden les Ciutats Globals? Revisant les Prioritats en Política Urbana, celebrat a Madrid el 29-30 de març de 2007, en cooperació amb l'Ajuntament de Madrid i l'OCDE; Conferència de l'OCDE sobre Estratègies Eficients de Desenvolupament Local, celebrada el 16 de setembre de 2008.

La compartició del risc és un factor important en l'ordenació territorial i ha portat a una cooperació regional que implica diversos nivells d'institucions governamentals i territorials. En un món cada cop més interdependent, les ciutats importants del segle XXI adopten estratègies de desenvolupament en àmbits metropolitans i regionals per a formar xarxes de cooperació i complementarietat. Aprofitant les especificitats identitàries i territorials, i agrupant els components d'excel·lència, fan augmentar la seva competitivitat. Les seves polítiques de desenvolupament s'han d'orientar a l'acció i basar-se en l'evidència per a tenir una eficiència màxima en la societat del coneixement. La seva estratègia és comportar-se cada cop més com ecosistemes d'innovació per a conservar l'avantatge competitiu. D'aquesta manera, l'escala més prometedora de planificació territorial estratègica és a la regió en què hi ha una convergència entre desenvolupaments globals i ecosistemes urbans d'innovació.

Nova escala de planificació urbanística

Amb la constitució d'entitats en xarxa d'ecosistemes de ciutats d'innovació, estem entrant en una nova era de planificació urbanística que va més enllà. Moltes ciutats han esdevingut metropolitanes i d'aquesta manera tendeixen a operar a escala regional, de vegades com un repte per a l'estat nació. Això es reflecteix en la nova decisió de l'OCDE d'incloure estratègies de desenvolupament competitiu regional en el seu programa.²⁹ El canvi a una planificació conceptual a gran escala no és arbitrari. Es basa en la necessitat d'una base de coneixement més extensa que gestioni la complexitat de les qüestions d'ordenació territorial que han sorgit amb la globalització i han portat a lleialtats intergovernamentals.

Els obstacles dels enfocaments sectorials de la planificació urbanística són més difícils de superar a una escala creixent. Les cultures de planificació existents són un altre obstacle, amb la seva tendència a operar aïllades dins de sistemes legals jeràrquics elaborats, sovint allunyats de la realitat física, econòmica o política. Cal un ajustament de la planificació, ja que va evolucionar abans que les qüestions geopolítiques tinguessin una importància creixent per sobre de l'estat nació. Finalment, la separació tradicional entre l'estat i el mercat va fer augmentar la distància entre la planificació urbanística i les possibilitats de posar en pràctica els plans i les regulacions, una mica abstractes, a causa de la seva incompatibilitat amb el món real de la propietat de la terra i la indústria del desenvolupament privada.

Hi ha una manca d'instruments a mà per a fer convergir tendències sectorials a escala regional, la qual engloba moltes entitats territorials diferents, i cada vegada més, entitats més

enllà dels límits nacionals. Aquests instruments de planificació i aplicació no solament haurien de superar la fricció de l'espai, sinó també la fricció de fronteres i dominis territorials mentals que, plegats, dificulten la integració vertical, la coordinació horitzontal i la cooperació global dins de grans regions. Es necessiten noves estructures institucionals per a facilitar les primeres interaccions entre les activitats reguladores i preceptives dels planificadors i els qui estan en posició de materialitzar el desenvolupament físic.

Del govern a la governança

Les transformacions territorials estan vinculades a les estructures de govern, malgrat que aquest sistema interdependent d'interacció reflecteixi la mateixa societat. Els canvis que tenen lloc en el territori actualment estan connectats als que tenen lloc en l'organització del govern, la qual, al seu torn, està relacionada amb l'escala d'unitats territorials.

La mida dels països varia enormement. Rússia, el país més gran del món, amb els seus 17,1 milions de km², és gairebé el doble de gran que els EUA, i molt més gran que tot Europa, que, amb els seus 9.938 milions de km², és el sisè continent més gran de la terra. A l'altra banda de l'espectre hi ha països com Luxemburg, amb una àrea de 2.586 km², i el Vaticà, l'estat independent més petit, amb 44 km². La relació entre els països varia segons el tipus de mesurament, sia l'àrea, la població, la densitat, el PIB o la renda per capita. A la inversa, aquests factors afecten la naturalesa del govern, tot i que aquesta naturalesa es determina bàsicament per estructures polítiques que, al seu torn, influeixen en l'ordenació territorial.

Normalment, la presa governamental de decisions sobre qüestions territorials es comparteix entre el poder central i els organismes locals; el primer s'encarrega dels assumptes d'interès nacional, mentre que els segons apliquen les normes de desenvolupament acordades amb diversos graus d'autonomia local, en general, transmesa des del centre. El nivell o els nivells intermedis es diferencien en nombre, mida, poders i responsabilitats. Sovint són només sectorials, de vegades encavalcats i no necessàriament territorials. No obstant això, i potser a causa del gran ventall de papers que tenen els nivells intermedis com a representants de l'estat central, en forma d'entitats escollides independentment o organismes de mediació vertical, la transició de govern a governança ha estat dinàmica i innovadora. Les noves formes de governança van des d'ajuntaments de ciutat d'un o de múltiples nivells, diversos tipus d'agències intercomunals entre agents públics, intersectorials o de propietat pública i gestió privada, a estructures metropolitanes i regionals de ciutat. Totes

29. Congrés de l'OCDE sobre Planificació Estratègica i Avaluació per al Desenvolupament Regional i Local, celebrat el 17 de juny de 2008; Congrés Reptes en una Era Urbana, Repensant les Regions Metropolitanes a l'OCDE i Més Enllà, celebrat el 12 de juliol de 2008.

aquestes formes tenen un paper decisiu a l'hora de permetre les transformacions territorials que les ciutats i les regions experimenten durant la globalització i en resposta a la regionalització d'organismes supranacionals, com ara la Unió Europea.

Si els reialmes geopolítics es fan massa grans i difícils de controlar, tendeixen a deconstruir-se un altre cop en unitats gestionables. Hi ha clares pressions per a la delegació i la independència entre molts estats nació, mentre que en estructures federals molts poders són transferits a entitats més baixes. La interacció contínua entre diversos nivells és bàsica malgrat l'estructura de la governança, ja que facilita un diàleg obert amb efectes beneficiosos per a tothom i esperona l'autonomia, la llibertat d'acció i les iniciatives relacionades amb el territori.

L'OCDE va observar aquests canvis estructurals i va mostrar un interès en la governança a un nivell més baix, ja que s'ha vist que el comportament de l'economia depèn de la capacitat administrativa a escala local i la governança creativa, essencial per a dirigir el procés d'integració de la innovació territorial econòmica, mediambiental i institucional.³⁰ Tot i que està menys preocupada per la dimensió social de l'ordenació territorial, fins i tot l'OCDE s'ha fixat en el paper de la societat civil i de la participació pública en el procés de desenvolupament, juntament amb la capacitat de construcció d'altres empresaris i líders locals. Altres investigacions actives, com ara el projecte Open City,³¹ se centren en la dimensió sociocultural de la globalització i postulen que les ciutats haurien de veure amb bons ulls la migració i convertir-ne la diversitat cosmopolita en un actiu, fins i tot en una precondition de desenvolupament competitiu.

Innovació institucional i agències zero

Per la seva mateixa naturalesa, ni tan sols les formes més flexibles de governança poden garantir la realització de visions territorials per elles mateixes, especialment a la gran escala exigida per a competir a escala internacional. Es van haver d'inventar noves formes d'institucions per a cobrir la distància entre les ambicioses visions d'ordenació territorial i les seves possibilitats de realització. Mentre que els governs nacionals recorrien a corporacions de desenvolupament de responsabilitat pública –de vegades recurrent a la gestió del sector privat–, les ciutats més dinàmiques havien començat a formar elles mateixes institucions pertinents amb la capacitat de posar en pràctica projectes de regeneració ambiciosos, amb la infraestructura necessària. A causa de la tendència general de disminució de recursos públics, aquestes institucions sovint prenen forma de societats públi-co-privades i s'encarreguen d'aconseguir i gestionar la inversió necessària. Si no, agafen el control organismes del sector privat,

que tenen la influència i la fortalesa econòmiques necessàries per a operar al llarg dels cicles econòmics, una capacitat bàsica per a convertir una inversió a tan gran escala i a llarg termini en un espai productiu per a un futur urbà viable.

La Fundació Metròpoli anomena *agències zero* als organismes dinàmics orientats a l'acció que ajuden a engegar processos d'ordenació estratègica dins de grans contextos territorials. Amb la combinació de recerca, desenvolupament i capital tenen la capacitat de conceptualitzar transformacions territorials a llarg termini a escala regional, alhora que mobilitzen forces clau per a adquirir participacions d'aquests conceptes espacials i traduir-los en projectes urbans concrets com a part de paisatges regionals innovadors.

Les agències zero intervenen abans de la fase inicial del desenvolupament a gran escala. D'aquesta manera, permeten al sector privat implicar-se en un estadi molt primerenc en la fase conceptual de projectes de desenvolupament d'interès col·lectiu. Les agències zero es basen en la cooperació entre els sectors públic i privat durant la fase crítica d'identificació i concepció de projectes d'importància estratègica per a una ciutat. Amb aquest paper, són autèntiques incubadores de projectes d'ordenació territorial, ajuntant R+D (recerca i desenvolupament) amb capital operatiu, capacitat de gestió i connexions estratègiques. Així, constitueixen un nou instrument de gestió innovadora tant de l'entorn construït existent com dels llocs amb un desenvolupament potencial, ajuntant el lideratge de l'Administració pública, la capacitat de recerca i disseny, els processos d'incubació i el poder dels instruments financers.

Juntament amb la governança innovadora i el lideratge conjunt d'institucions públiques i privades clau, aquestes innovadores agències zero constitueixen una part dels fonaments d'un nou plantejament que dugui a terme visions de desenvolupament a gran escala. Aquestes innovacions institucionals, juntament amb les noves estratègies territorials a gran escala i la capacitat de les ciutats i de les regions d'innovar, constitueixen un triàleg: els tres pilars dels ecosistemes urbans d'innovació.

Ecosistemes urbans d'innovació

Sobre els ecosistemes

En un món cada cop més interdependent en què la tecnologia de la comunicació proporciona accés instantani a la informació amb impactes potencials a qualsevol lloc sobre qualsevol cosa, prendre la noció d'«ecosistema»³² de les ciències naturals ajuda a

30. *OECD Territorial Reviews: Madrid* (2007), sobre la evolució del marc de governança per assolir nous reptes.

31. G. Clark (ed.) (2008).

conceptualitzar una situació tan interactiva com aquesta. Transportat a la dinàmica dels processos d'ordenació territorial en el context de la globalització, els «ecosistemes urbans d'innovació» expressen la interacció entre els tres pilars d'un triàleg:

- estratègies territorials a escala regional
- institucions creadores de governances a mida
- capacitat d'innovar de les ciutats i de les regions

Des d'aquí és possible identificar els components d'excel·lència, els *genius loci* de cada ciutat, cada node de les xarxes de ciutats, juntament amb els vincles que entrecreuen grans espais entre nodes. Aquests nodes i fluxos, com els anomena Manuel Castells³³ –les connexions i els intercanvis entre aquests llocs i espais– fan que el sistema operi com un tot flexible i sempre canviant. D'una manera semblant a la teoria de sistemes utilitzada en informació i comunicació en el treball de Bertalanffy,³⁴ la dinàmica d'aquest sistema genera clústers tant materials com virtuals que aprofiten la sinèrgia de les energies innovadores en resposta a la globalització.

Convertir les ciutats en ecosistemes urbans d'innovació

Més concretament, les ciutats ja no estan en una posició de competir aïllades. S'han de basar en la cultura d'innovació per a assegurar la sostenibilitat a llarg termini. En aquest sentit són la solució, no el problema, de les qüestions del segle XXI, com ara el canvi climàtic, i comparteixen la responsabilitat de contribuir a la sostenibilitat del planeta. També són espais privilegiats de creativitat, de solidaritat i tolerància, l'essència de la societat civilitzada en un món cosmopolita. Al mateix temps que aprenen del passat, formen xarxes tant territorials com immaterials, i amb l'establiment d'una major connectivitat amplien la seva base de supervivència en l'economia global i així es beneficien d'una nova esfera d'influència. Havent esdevingut metropolitanes, les ciutats operen a una escala regional cada cop més gran. Les ciutats s'han convertit en megaciutats i regions de ciutat a un ritme cada cop més ràpid, exemplificat per les superciutats del nord-est d'Amèrica, de Boston a Washington, el cinturó Tòquio-Osaka al Japó o la Diagonal del sud d'Europa i els seus diamants urbans policèntrics.

La capacitat de les ciutats de desenvolupar-se, evolucionar i ajustar-se està profundament arrelada en la seva identitat.³⁵ Les

continues interaccions entre el seu assentament físic i la seva gent forgen la singularitat de les ciutats. Una constel·lació de la seva història, la seva cultura, les seves especificitats físiques i els seus estils de vida, juntament amb la capacitat de canviar i la capacitat de reinventar-se, caracteritza les ciutats amb un futur sostenible. Les ciutats van assumir la industrialització, el canvi a una economia de serveis i, més recentment, a l'era de la informació en una ràpida successió. Com a part dels processos urbans, aquesta última evolució cap a la immaterialitat es reflecteix en la transformació de les ciutats en ecosistemes d'innovació, que caracteritzen la societat del coneixement.

Com a bressols de creativitat i coneixement, les ciutats coneixen noves visions del seu futur. Milloren la seva urbanitat explotant les oportunitats de la tecnologia i adaptant el sistema de governança a les noves circumstàncies. Mentre que la mobilitat de persones, capital, béns i serveis s'accelera a un ritme sense precedents a tot el món, només les ciutats de la millor qualitat seran capaces d'atraure, retenir i alimentar el gran talent. L'entorn ha de superar el repte de l'atractiu global, que comporta barrejar i acumular usos diferents, crear espais que facilitin la simbiosi entre ecologies de comerç i vida urbana on la vida, la feina, el joc i l'aprenentatge coexisteixin amb facilitat.

Entendre els perfils urbans innovadors

La manera com les ciutats aprofiten els seus components d'excel·lència per a captar institucions innovadores, tecnologies avançades i creativitat artística és l'objectiu de la recerca actual en ecosistemes d'innovació a la Fundació Metròpoli, que es publicarà aviat.³⁶ Actualment estudia ciutats de mides diferents i en diferents estadis de desenvolupament en quatre continents per identificar els seus clústers d'excel·lència i per saber com s'han d'utilitzar per a constituir centres d'innovació que els permetin mantenir una posició de lideratge en els ecosistemes d'innovació. Aplicant la metodologia de Proyecto CITIES, desenvolupada per la Fundació Metròpoli per a aquest objectiu, els perfils urbans derivats de l'estudi de més de vint ciutats mostren que les ciutats ascendents depenen dels mateixos components d'excel·lència «necessaris» per a estendre i mantenir-ne la competitivitat. Els altres components «suficients» que permeten als seus clústers d'excel·lència operar com a ecosistemes d'innovació efectius provenen de les especificitats de cada ciutat i de la seva capacitat d'aprofitar-los per a situar-se en un avançatge competitiu.

32. Segons Arthur Roy Claham, el qual va encunyar aquesta expressió als anys trenta, «ecosistema» és «el conjunt dels components físics i biològics d'un entorn considerats els uns amb relació als altres com una unitat».

33. M. Castells (1996-1998).

34. Per exemple, K. L. Bertalanffy (1968).

35. M. Castells. *Op.cit.* Volum II.

36. Judith Ryser (ed.) (en premsa).

<http://uocpapers.uoc.edu>

La planificació urbanística i les seves implicacions...

A causa de la singularitat del context, el moment en el temps i la mida dels ecosistemes d'innovació d'èxit, no és factible aspirar a una combinació total finita de condicions «necessàries» i «suficients». No obstant això, es poden extreure lliçons a partir de les estratègies i les accions que sostenen l'èxit de les ciutats, derivat de la manera com constitueixen els clústers d'excel·lència i a quina escala.

És rellevant saber com operen com a ecosistemes d'innovació:

- creant una sinergia entre els diversos nodes d'innovació ubicats a la ciutat;
- constituint ecosistemes reals;
- formant part d'un ecosistema d'innovació suprarregional;
- o combinant totes tres estratègies territorials.

S'espera que el fet d'entendre els complexos processos d'aquesta cultura d'innovació i les maneres com les ciutats els empetiteixen o els engrandeixen per a adaptar-se als seus components o clústers d'excel·lència aportarà una útil contribució a la base de coneixement de desenvolupament urbà i, a llarg termini, a la construcció d'un futur sostenible.

Fundación Metròpoli aplica aquestes conclusions als seus projectes, que van d'àmplies escales regionals, com per exemple Catalunya o el País Basc, a enfocaments de paisatge que engloben canvis innovadors, expressats en els projectes de Paisaje de Vino a La Rioja, i també a àrees urbanes d'innovació d'àmbit ciutadà, com ara la Isla de la Innovación a Avilés.

Nous reptes per als urbanistes?

Quines són les implicacions de les ordenacions territorials metaestructurals per als urbanistes? Fins i tot els plantejaments imaginatius de desenvolupament sostenible esbossats aquí tenen lloc dins de sistemes de governança existents, que regulen l'ordenació i la gestió territorial. Nous canvis en models alternatius de desenvolupament urbà sostenible –incloent-hi els concebuts com a ecosistemes d'innovació impulsats per ciutats a diferents escales interactives, o per persones en les seves activitats i en els seus usos diaris de les ciutats– són inscrits en un entorn donat amb el seu propi impuls o inèrcia. Construir ponts entre les solucions existents i les visions de les ciutats en regions del segle XXI podria ser un repte que valdria la pena que els urbanistes d'arreu del món assumissin.

Referències bibliogràfiques

BAUMEISTER, Reinhard (1876). *Stadterweiterung in Technischer, Baupolizeilicher and Wirtschaftlicher Beziehung*. Berlín: Ernest & Kron, 1907.

BERTALANFFY, Karl Ludwig von (1968). *General System Theory: Foundations, Developments, Applications*. Nova York: George Braziller.

BEINHOCKER, Eric D. (2006). *The Origin of Wealth, Evolution, Complexity and the Radical Remaking of Economics*. Boston: Harvard Business Press.

CEU (Consell Europeu d'Urbanistes) (2003). *The New Charter of Athens*.

CASTELLS, Manuel (1996-1998). *Trilogy: The Information Age: Economy, Society and Culture. The Rise of the Network Society (Vol. I) The Power of Identity (Vol. II), the End of the Millennium (Vol. III)*. Oxford i Malden: Blackwell.

CIAMOS (1933). *Chartes d'Athenes*. Actes inèdites.

CLARK, Greg (ed). (2008). *Towards Open Cities*. Madrid: The British Council.

CONSELL DE MINISTRES SOBRE ORDENACIÓ TERRITORIAL (1999). *ESDP. European Spatial Development Perspective*. Potsdam. <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/som_en.htm>.

HALL, Peter (1988) 2002. *Cities of Tomorrow, an Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Oxford i Malden: Blackwell

HOWARD, Ebenezer (1902). *Garden Cities of Tomorrow*. Londres: Swan Sonnenschein & Co.

INCORPORATED SOCIETY OF ARCHITECTS AND ENGINEERS (1907). «Planning Towns and Cities: Principles Advocated by German Authorities for Future Growth, Squares, Class Districts and Buildings». *Municipal Journal and Engineer*, núm. 22.

Kompetenznetze Deutschland <<http://www.kompetenznetze.de/service/nachlese/medien/germany-kompetenznetze.pdf>>

KUROKAWA, Kisho (1988). *The Architecture of Symbiosis*. Nova York: Rizzoli.

KUROKAWA, Kisho (2001). *Kisho Kurokawa Architects and Associates. The Philosophy of Symbiosis from the Ages of the Machine to the Age of Life*. Nova York: Edizioni Press.

Loi Solidarité et Renouvellement Urbains, ("Loi Chevènement") (12/12/2000).

OECD Territorial Review: Madrid (2007). OCDE.

ROYAL COMMISSION ON THE DISTRIBUTION OF THE INDUSTRIAL POPULATION (1940). *Barlow Report*. Cmd 6153.

RYSER, Judith; NG, Waikien (eds.) (2005). *Four Decades of Knowledge Creation and Sharing*. ISOCARP.

RYSER, Judith; FRANCHINI, Teresa (eds.) (2008). *International Manual of Planning Practice*. IMPP. ISOCARP.

RYSER, Judith (ed.) (2008). *Building the European Diagonal*. Madrid: Fundación Metròpoli.

RYSER, Judith (ed.) (en premsa). *Beyond Planning: Urban Ecosystems of Innovation*. Madrid: Fundación Metròpoli.

VEGARA, Alfonso; RIVAS, Juan Luis de las (2004). *Territorios Inteligentes*. Madrid: Fundación Metròpoli.

Citació recomanada:

VEGARA, Alfonso (2008). «La planificació urbanística i les seves implicacions en el món en globalització» [article en línia]. *UOC Papers*. Núm. 7. UOC. [Data de consulta: dd/mm/aa].
<<http://www.uoc.edu/uocpapers/7/dt/cat/vegara.pdf>>
ISSN 1885-1541

Aquesta obra està subjecta a la llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 de Creative Commons. Podeu copiar-la, distribuir-la i comunicar-la públicament sempre que n'especifiqueu l'autor i la revista que la publica (*UOC Papers*); no en feu un ús comercial; i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>

Alfonso Vegara

President de la Fundació Metròpoli
Membre del Consell dels Eisenhower
Fellowships
Cònsol honorari de Singapur a Madrid

Alfonso Vegara és president de la Fundació Metròpoli, una institució internacional amb seu a Espanya. És membre del Consell dels Eisenhower Fellowships i cònsol honorari de Singapur a Madrid. Ha estat professor d'Arquitectura i Urbanisme a les universitats de Madrid, Navarra i Pennsilvània. L'any 1987 va crear Taller de Idees. Ha estat assessor del Govern de Singapur en el projecte One North, i també assessor de governs locals, com el de Curitiba al Brasil i Dublín. Entre els anys 2002-2005 va ser president d'ISOCARP/AIU, l'Associació Internacional d'Urbanistes. El maig del 2007 li va ser atorgat el Premi de la Fundació Rei Jaume I en la categoria d'urbanisme, paisatge i sostenibilitat, per l'enfocament nou en la recerca sobre les estratègies territorials.

Contrapunt

Contra la urbanització: les polítiques urbanes en la globalització de les ciutats

Francesc Muñoz

El context

El procés de globalització urbana ha impulsat en les últimes dècades tant la discussió acadèmica com la redefinició de la mateixa naturalesa de l'urbanisme en ciutats diverses, de les metròpolis modernes –Londres o París– a les àrees industrials hereves del fordisme –el Ruhrgebiet alemany–; de les ciutats capital, que diversifiquen aquesta capitalitat en termes polítics i econòmics, a les ciutats intermèdies, on el triple procés de globalització (econòmica, urbana i cultural) obliga a dimensionar de nou plans i projectes.

El repte

Des del punt de vista de la planificació de la ciutat i del territori, el principal problema ha estat, i encara és, aconseguir millors llindars de transversalitat i contacte entre les polítiques urbanes sectorials, entenent que una mateixa política pot tenir i ha de tenir més d'un registre per a més d'un territori. No hauria de ser la mateixa, per posar un exemple clar, la política de regeneració o revitalització urbana en escenaris tan casuísticament diferents com un centre històric, una àrea de perifèria industrial, un barri degradat en una corona metropolitana o una façana marítima central (Muñoz, 2008a).

La manca d'aquesta actualització necessària de protocols de les polítiques urbanes es posa de manifest de manera diàfana en la manera com els anomenats *planificadors* s'integren a equips de treball que, ara resumint molt, es defineixen per adoptar un perfil tallat per la doble dualitat intervenció-gestió, problemes-oportunitats.

És a dir, o s'intervé o es gestiona, però és difícil trobar processos urbans on intervenció i gestió es donin la mà de manera proactiva i generin sinergies mútues. D'altra banda, la missió de molts d'aquests equips de planificació acostuma a ser excessi-

vament unívoca, de manera que o es treballa amb vista a solucionar problemes o amb la intenció d'aprofitar oportunitats. Rares vegades, en canvi, es plantegen problemes i oportunitats dins d'un mateix marc d'intervenció o gestió. Això facilitaria els processos de *monitoring* o avaluació de les polítiques urbanes, però, sobretot, permetria fer visible la possibilitat d'un cercle certament virtuós: solucionar problemes pot ser una molt bona estratègia per a fer aparèixer noves oportunitats, i, a la inversa, aprofitar oportunitats cobra tot el seu sentit quan, simultàniament, se solucionen problemes que, una vegada resolts, possibiliten l'aprofitament de noves possibilitats de desenvolupament per mitjà de projectes urbans.

Per a tot això, el principal cavall de batalla no és cap altre que disposar de millors diagnòstics tant de la ciutat com del territori, de les seves dinàmiques i processos. Una anàlisi detallada de com s'han institucionalitzat les polítiques urbanes sectorials mostraria clarament com, en no pocs casos, es parteix de diagnòstics no actualitzats o, fins i tot, errònies.

Un exemple paradigmàtic d'aquesta manca de diagnòstics correctes, només en aparença referit al camp concret de la composició arquitectònica, és com s'han anat explicant els efectes de la globalització sobre l'aspecte, la forma, el paisatge de les ciutats. Sembla que hi ha un consens en el fet que aquests efectes es poden resumir en la idea d'una progressiva homogeneïtzació i una certa convergència entre funcions i formes urbanes a escala planetària que, en els plantejaments més extrems, equival a proposar un futur urbà comú i homòleg.

L'exemple

Aquesta homogeneïtzació urbana que, així, doncs, es reconeix acompanyada de les dinàmiques de globalització a les ciutats, s'acostuma a explicar atenent als canvis en l'ordre visual de l'espai construït. Aquesta anàlisi, tanmateix, es limita a entendre

<http://uocpapers.uoc.edu>

Contra la urbanització: les polítiques urbanes en la globalització...

aquesta homogeneïtzació com una cosa donada, resultat, per exemple, de la presència d'arquitectes internacionals en la realització de projectes urbans.

En canvi, l'ordre visual urbà mostra dinàmiques molt més complexes i arrelades, com la gestió de les diferències existents en els substrats locals de les ciutats per a produir una forma urbana prou global i alhora comuna. És a dir, les diferències entre les ciutats hi són, però la seva adequada gestió, per mitjà de l'arquitectura i l'urbanisme, dissenyant espais interiors i exteriors, permet que no s'emfatitzin gaire, de manera que les fa, doncs, comparables. Aquest procés d'«equalització» urbana mitjançant l'urbanisme dels paisatges comuns es pot resumir amb la idea d'una urbanització banal, en el sentit que és independent del lloc i que es fa evident per mitjà de mecanismes diversos que estandarditzen la forma de la ciutat.

Però si bé és cert que aquest procés d'*urbanització* (Muñoz, 2008b) representa l'aparició d'entorns urbans genèrics, en els quals la similitud dels programes de disseny urbà va lligada a l'equivalència dels usos i comportaments que hi poden tenir cabuda, al mateix temps es fa evident que no hi ha un procés global d'homogeneïtzació dels territoris urbans. És a dir, malgrat que moltes vegades s'ha associat la globalització de la ciutat, de les ciutats, amb una repetició homogènia de determinats formats espacials –els mateixos espais comercials de franquícia, les recurrents àrees turístiques i de consum, o els repetits espais de desenvolupament urbà que envolten els aeroports principals–, el que és cert és que sempre es troben diferències entre unes ciutats i unes altres. Tant és així que el debat entre els qui defensen el poder homogeneïtzador de la globalitat i els qui veuen en la singularitat dels llocs una font de resistència a aquest corrent universalitzador a vegades es torna alambinat, ple de llocs comuns i, en darrera instància, massa dependent dels casos concrets que es presenten per a donar suport a una i altra posició ideològica.

Segons la meua opinió, és la gestió d'aquestes diferències, i no una altra cosa, el que fa universal el procés d'urbanització. Per això, en realitat, els espais urbans no són idèntics, però sí tan similars com permet la gestió d'aquestes peculiaritats o rugositats pròpies del lloc. Aquesta tensió entre el que és global i el que és local s'acaba decantant, de manera diferent segons els casos, més cap a un extrem o cap a un altre. Així, doncs, són les dosis de globalitat i localitat les que acaben caracteritzant la realitat urbana d'uns llocs similars però diferents al mateix temps, enquadrats de tota manera dins de les coordenades del que és *urbana*. Segurament per això els establiments Kentucky Fried Chicken (KFC) en ciutats asiàtiques com Bangkok presenten el coronel Sanders –el logotip de la companyia– amb la mateixa barbata i el mateix aire familiar que li confereixen les ulleres d'avi i el seu mig somriure. Tanmateix, allà té els ulls axinesats, una petita diferència que, per mitjà de la presència del biotip, aconsegueix ancorar el producte global al substrat local de manera eficient.

Així, doncs, lluny del que es podria pensar en un primer moment, la urbanització no té tant a veure amb l'homogeneïtzació de les ciutats, sinó, ben al contrari, amb la gestió de les seves diferències. El que aquesta afirmació, només en aparença paradoxal, posa de manifest no és cap altra cosa que l'excessiu reduccionisme de què pequen moltes propostes que intenten desxifrar els efectes de la globalització sobre l'espai urbà. Els discursos sobre l'existència d'una arquitectura global, sobre el domini universal dels mitjans de comunicació o sobre la imposició de models econòmics i estils de vida homogenis a les ciutats acostumen, doncs, a simplificar un procés efectivament global però de naturalesa molt més complexa i dinàmica.

Més que d'igualació o homogeneïtzació, val la pena pensar, més aviat, en criteris d'estandardització i commensurabilitat. És a dir, les diferències no desapareixen ni s'esborren pel procés de globalització. En realitat, continuen existint, però el discurs propi de la globalitat tendeix a fer-les comparables, mesurables. En altres paraules, n'estandarditza els criteris per a la comprensió. En aquest sentit, la urbanització es pot entendre com un «transformador» que domestica i enquadra les diferències urbanes, en principi difícils de llegir i comprendre a causa de la pròpia singularitat, en una narració més plana i fàcilment assimilable.

Una metàfora que pot ajudar a comprendre la complexitat del procés que ens ocupa és la de l'equalitzador que normalment inclouen els equips reproductors de música. En síntesi, el procés d'equalització d'una melodia permet assolir un balanç correcte entre tons greus i aguts, de manera que s'eliminen els excessos derivats de la presència dels sons harmònicament extrems per a aconseguir una audició clara i transparent. Aquest procés, digital o analògic, permet escoltar peces d'un mateix gènere, àries d'òpera per exemple, definint els nivells precisos d'equalització perquè sopranos i barítons contribueixin a l'audició de la peça en la justa mesura.

Ara bé, aquest mateix equalitzador que incorpora l'equip permet igualment repetir el procés en el cas que el gènere musical canviï: del rock industrial més agressiu al folklore magiar, de les peces *new-age* a les guitarres flamenques. És a dir, l'equalitzador permet una gestió eficient de les diferències, disminuint uns sons i potenciant-ne d'altres, aclarint unes veus, enfosquant-ne d'altres. Totes les composicions són diferents i mantenen les seves diferències, però aquestes diferències s'han equalitzat per a compondre un relat musical equilibrat.

Doncs bé, penso que un determinat tipus d'arquitectura i de disseny urbà són actualment eines al servei d'una equalització molt similar de temps i espais urbans, i en això rau la seva nova naturalesa global: un procés que intercanvia les rugositats, els plecs, les imperfeccions, en una paraula, les diferències dels llocs urbans, cosa que fa que, sense que aquestes diferències desapareguin, sí que siguin fàcilment comprensibles, netament comparables. És en aquest sentit que la urbanització es constitueix

<http://uocpapers.uoc.edu>

Contra la urbanització: les polítiques urbanes en la globalització...

com un procés absolut de simplificació urbana, de pèrdua de la diversitat i la complexitat que pot i ha de contenir la ciutat.

No es tracta d'una qüestió fútil, ja que, més enllà de consideracions d'ordre estètic o compositiu, la simplificació del que és urbà també representa la impossibilitat de pensar polítiques urbanes transversals i complexes, amb la qual cosa la ciutat va perdent encara més graus de diferència. Això, en un món global que tendeix a l'equalització dels hàbitats urbans per molt diversa que sigui la seva història, la seva cultura o les seves tradicions, comporta que les ciutats *urbanals* seran menys singulars i atractives i, precisament per això, menys competitives i sostenibles.

Un exemple concret dels mecanismes o itineraris que la urbanització configura en les ciutats actuals correspon a la consolidació de nous protocols de seguretat urbana, resultat d'un copiar i enganxar cada vegada més indiscriminat, que contribueix, amb maneres i mètodes específics, a la consecució d'un ordre visual banalitzat.

Des de la irrupció del que s'ha batejat com a *terrorisme global*, tant el disseny dels espais públics com l'arquitectura present en les noves edificacions experimenten tendències noves d'encapsulament i, en els casos més extrems, de clara militarització no solament dels recintes, sinó, i aquí rau més la novetat, de la mateixa aparença del que es construeix, és a dir, de la mateixa forma edificada i del seu significat en termes de cultura urbana.

D'aquesta manera es fa evident un urbanisme en el qual les mesures de seguretat es revelen com la primera prioritat que l'arquitectura ha de respectar a l'hora de configurar tant els espais de relació com els destinats al seu ús com a lloc de residència o treball. Però, més enllà del disseny dels edificis concrets, aquestes arquitectures de la por s'expressen sobretot en la concepció dels conjunts urbans. És en aquests conjunts urbans on podem entreveure el major risc que aquesta «no-arquitectura» comporta: com més orientat cap a la seguretat és el disseny de la ciutat, més simple és el resultat dels projectes que hi donen forma.

En efecte, la complexitat pròpia de la ciutat, que sempre s'ha llegit com una prova de la seva eficiència com a màquina social i que deriva de la diversitat de situacions urbanes diferents i simultànies, comença a ser vista en aquests nous projectes com un problema, ja que, com més gran és la complexitat, més gran és la dificultat de control de l'espai en moments de perill o emergència. D'aquesta manera, la prioritat absoluta que reben els aspectes de seguretat exigeix, consegüentment, la producció d'un espai urbà simplificat, previsible i pla, sense relleu, completament ajustat a protocols de seguretat altament estandarditzats que, a més, es van clonant igualment de ciutat en ciutat, de manera que es configuren llocs on l'arquitectura acaba tenint tan sols algunes esclatxes per on poden expressar els significats col·lectius que s'hi suposen.

Els protocols de seguretat no solament representen, doncs, l'aparició d'un nou *rationale* urbà, que inclou el disseny de zones de seguretat, itineraris recomanats o àrees d'especial vi-

gilància, sinó que, sobretot, mostren l'aparició d'un *urbanisme del silenci* (Muñoz, 2007c), en el qual l'arquitectura, com a art o eina transmissora de significat i valor col·lectius, apaivaga la seva veu per a fer-la compatible amb els rígids requisits de predictibilitat en els quals la gestió de la seguretat urbana sembla inspirar-se.

Entre les especificitats del lloc i l'imaginari global que progressivament caracteritza la vida urbana, l'urbanisme de la seguretat se situa representant un nou ordre visual, el que exigeix una arquitectura en silenci permanent, l'ordre visual de la urbanització.

La conclusió

El que aquesta explicació sobre la configuració de l'ordre visual en la forma urbana planteja, en última instància, és la necessitat d'anàlisis encertades sobre el procés de globalització urbana. Com s'ha dit, els riscos d'aquesta urbanització no s'han reconegut encara en la seva magnitud, en part perquè les seves causes s'acostumen a buscar en explicacions simples i reduccionistes.

Els reptes de futur de l'urbanisme són força clars en l'horitzó: la relació entre model econòmic i canvi climàtic, la gestió de la immigració global, la definició de marcs apropiats per a la innovació urbana o el plantejament de bases més rigoroses per a encarrilar els creixements urbans cap a futurs més sostenibles ambientalment i socialment.

Tanmateix, aquests reptes, evidents i clars en el *tràveling* de la distància, presenten, en un primer pla curt, múltiples arestes i vincles entre ells, de manera que el que semblava una cosa dibuixable i enquadrable en una o una altra àrea de gestió urbana es torna complex i gairebé es diria que adquireix l'aparença d'un espai fractal. Identificats aquests reptes a llarg termini, el curt termini apressa per a orientar les polítiques urbanes en, almenys, dues direccions, a parer meu, força clares:

La primera és identificar les diagnòstics més necessàries i desenvolupar-les de manera transversal, entenent el territori com una suma de capes que no es posen l'una sobre l'altra de manera perfectament geomètrica, sinó que es produeixen plecs, rugositats i ruptures que fan que aquestes capes s'entremesclin. Reconèixer aquesta metàfora en la tasca del planificador és imprescindible, ja que, en termes pràctics, vol dir que tant les causes dels problemes com els perquè de les oportunitats no sempre s'expliquen a partir del que és més evident. Per això mateix no ens convenç l'explicació de l'homogeneïtzació urbana a partir de qüestions tan simples i unívokes com la mera presència de firmes globals d'arquitectura en els projectes urbans.

La segona és plantejar els reptes a partir d'objectius clars, específics i, sobretot, avaluable. En aquest sentit, la crida al rescat de la complexitat i la diversitat, no solament a la ciutat

<http://uocpapers.uoc.edu>

Contra la urbanització: les polítiques urbanes en la globalització...

sinó també al territori, té com a última finalitat tornar a l'urbanisme el que, segons la meua opinió, és el seu gran valor: ser capaç d'acollir i promoure processos. I cal fer-ho agafant els ja existents, dirigint-los i orientant-los per a crear valor afegit o majors marges d'integració urbana; és a dir, solucionant problemes, promovent processos nous, reconeixent valors ja existents o fent-ne emergir d'altres de poc visibles; és a dir, aprofitant oportunitats.

És aquesta capacitat d'alimentar processos, mantenint la força dinàmica del que és urbà i la possibilitat d'il·luminar noves situacions, la que sempre ha acompanyat la ciutat i és també la que és clarament absent en tot el que és urbanal.

Referències bibliogràfiques

- MUÑOZ, Francesc (2008a). «Revitalització versus Rurbanització: Estratègies de política territorial a Catalunya». *Eines*, núm. 4, pàg. 93-105. Barcelona.
- MUÑOZ, Francesc (2008b). *UrBANALitzación: paisajes comunes, lugares globales*. Barcelona: Gustavo Gili.
- MUÑOZ, Francesc (2008c). «Lock Living: el paisaje urbano y el urbanismo de la seguridad». A: *Architectures of Fear. Terrorism and the Future of Urbanism in the West*. Barcelona: CCCB. (Col·lecció Urbanitats; núm. 19).

Francesc Muñoz
Observatori de la Urbanització
Departament de Geografia (UAB)
franc.munoz@uab.es

Francesc Muñoz és doctor en Geografia i professor a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). S'ha especialitzat en urbanisme, planificació urbana i disseny d'estratègies territorials. Ha participat com a expert en missions del Consell d'Europa sobre aquestes qüestions i ha estat professor convidat a universitats estrangeres a França, Itàlia, Portugal o el Regne Unit, on ha publicat textos sobre la transformació actual dels paisatges urbans i metropolitans. El seu últim treball és el llibre publicat fa poc *UrBANALitzación. Paisajes comunes, lugares globales* (2008). Actualment, dirigeix l'Observatori de la Urbanització i el programa de màster d'Intervenció i gestió del paisatge a la Universitat Autònoma de Barcelona.